

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

УДК 37. 017.42

Єлізавета Барбаш

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ОБ'ЄКТІВ КОНТРОЛЮ ІНШОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ У 60–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Метою статті є дослідження розвитку об'єктів контролю рівня сформованості іношомовних навчальних досягнень учнів у 60–80-х роках ХХ століття. За допомогою теоретичних методів дослідження (історико-педагогічного аналізу і синтезу, проблемно-генетичного і порівняльно-зіставного методів) здійснено аналіз підручників і навчальних програм з іноземних мов, що дозволило проаналізувати еволюцію об'єктів контролю знань учнів. Встановлено, що контроль навчальних досягнень з іноземних мов має певні особливості, адже перевірки підлягають насамперед навички і уміння.

Ключові слова: іношомовна освіта, контроль, об'єкти контролю, навчальні досягнення, читання, письмо, аудіювання, говоріння, навчальна програма, підручник.

Целью статьи является исследование развития объектов контроля уровня иноязычных учебных достижений учащихся в 60–80-х годах ХХ века. С помощью теоретических методов исследования (историко-педагогического анализа и синтеза, проблемно-генетического и сравнительно-сопоставительного методов) осуществлен анализ учебников и учебных программ по иностранным языкам, что позволило проанализировать эволюцию объектов контроля знаний учащихся в указанный период. Установлено, что контроль учебных достижений по иностранным языкам имеет определенные особенности, поскольку проверке подлежат в первую очередь навыки и умения.

Ключевые слова: иноязычное образование, контроль, объекты контроля, учебные достижения, чтение, письмо, аудирование, говорение, учебная программа, учебник.

The purpose of this article is to study the control objects development of pupils' foreign language achievements in the 60s – the 80s years of the XX-th century. Analysis of foreign language textbooks and curricula has been carried out by theoretical methods of research (historic and pedagogic analysis, synthesis, problem-genetic and comparative methods). It made possible to depict control objects development in the mentioned above period. For every year of

studying the obligatory controlled objects were speech and language skills . This article has showed the significant changes in control objects development of pupils' foreign language achievements within the 60s- the 80s of the XX-th century. This way, in the 60-s pupils' knowledge quality options were controlled, in the 70-s – pupils' proficiency levels to be represented through their knowledge, abilities and skills; in the 80-s -control on educational-cognitive pupils' activity; in the 90-s – control (assessment) of pupils' educational achievements, assessment of their competence and evaluation of pupils' achievements at the beginning of the XXI century.

Key words: *foreign language education, control, objects of control, learning achievements, reading, writing, listening comprehension, speaking, curriculum, textbook.*

Процеси реформування української системи освіти актуалізують звернення до історії педагогічної думки і досвіду минулого, без об'єктивної оцінки якого неможливе успішне просування вперед. За останні роки, після значної перерви, виникає інтерес до історії розвитку методики навчання іноземних мов у нашій країні, що цілком обґрунтовано і закономірно.

Проблема контролю завжди була актуальною для педагогічної теорії і шкільної практики, оскільки контроль є важливою складовою системи навчання іноземних мов, під час якого можна визначити та порівняти досягнуті результати із запланованими і внаслідок цього усунути недоліки, заповнити прогалини у навчанні й удосконалити методику викладання. Однак, відсутнє цілісне дослідження, у якому було б узагальнено теорію і практику організації контролю, перевірки, оцінювання іншомовних знань, умінь і навичок та обліку навчального досвіду школярів середніх закладів освіти України.

Успішне оволодіння іноземною мовою безпосередньо залежить від ефективності процесу її навчання, одним із невід'ємних складників якого є система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів. Вона відображає успішність навчального процесу в цілому. Саме чітко налагоджена система контролю забезпечує перевірку, оцінювання, облік, аналіз інформації про процес і результати учіння. Про це наголошують науковці та педагоги-практики, які досліджують різноманітні аспекти цієї проблеми. Контроль результатів навчальної діяльності учнів відіграє особливу роль у систематизації їхніх знань, умінь і навичок, у формуванні самостійності й систематичності діяльності (В. Беспалько, М. Бирка, О. Біляковська, А. Будко, Н. Буханевич, Л. Ващенко, Ю. Жук, Г. Ксензова, Т. Лукіна, М. Мруга, В. Оконь, В. Оніщук, Л. Одерій, Є. Перовський, О. Савченко, Д. Ситник, П. Сіковський, Л. Смолінчук, М. Фіцула та інші.

На думку І. Репко, у науково-педагогічних дослідженнях і масовій

шкільній практиці на сьогодні відсутній цілісний підхід до визначення сутності контролю [6, с. 11]. Це обумовлено недостатньою розробленістю теоретичних положень проблеми, різноманітністю її форм і залежністю її об'єктів від соціально-політичних змін у суспільстві.

Аналіз дидактичної літератури засвідчив, що, з одного боку, контроль результатів навчання розглядається як адміністративно-формальна процедура перевірки роботи педагогічного колективу, що слугує підставою для прийняття управлінських рішень, а з іншого – контроль визначається як частина процесу навчання або його окрема ланка, що і є предметом нашого дослідження.

Контроль результатів навчання передбачає виявлення, вимірювання й оцінювання досягнутого учнем рівня засвоєння предметних і загальнонавчальних знань, умінь і навичок, що зумовлено цілями навчання, визначеними змістом освіти, навчальними планами і програмами. Водночас слід зазначити, що у педагогічній науці 60-х років минулого століття не існувало єдиної думки щодо конкретизації цілей навчання у вимогах до результатів цього процесу. Розглянемо підходи до проблеми контролю у досліджуваній період.

Метою статті є дослідження розвитку об'єктів контролю рівня іншомовних навчальних досягнень учнів у 60–80-х роках ХХ століття.

Починаючи з 60-х років ХХ ст., у вітчизняній теорії навчання розробляються два підходи до контролю і оцінювання знань, умінь і навичок учнів залежно від мети навчання: змістовно-цільовий – орієнтований на виявлення досягнутого рівня знань (контроль за результатом навчання) і процесуально-діяльнісний – спрямований на характеристику процесу досягнення учнем цього результату (контроль за процесом досягнення результату) (В. Львовський). За першого підходу основними показниками визначені точність, повнота і правильність виконання завдань. Переваги контролю результатів навчання полягають у тому, що він виявляє сильні й слабкі сторони засвоєння знань, дає відомості про темп просування учнів у навчанні. [3, с. 3]. Другий – процесуально-діяльнісний – підхід до контролю базується на розумінні того, що знання з навчального предмету розглядаються умовою розвитку особистості школяра. Такий контроль розкриває причини прорахунків у навчанні і резерви особистісного зростання учня, тому саме контроль за процесом досягнення результату має бути визначальним, а контроль за результатами відіграє лише допоміжну роль.

З тих часів поняття «об'єкт контролю» інтерпретувалося педагогами по-різному. Власне, саме поняття «об'єкт контролю» навіть сьогодні не є однозначним. В таблиці 1 представлено інтерпретацію поняття «об'єкт контролю» різними ученими-педагогами.

Таблиця 1

Об'єкт контролю в інтерпретації різних учених-педагогів

Роки	Автор визначення	Об'єкти контролю
60-і роки XX ст.	М. Данілов, І. Лернер	Якість знань учнів: повнота, глибина, системність, систематичність, усвідомленість, гнучкість, оперативність
70-і роки XX ст.	М. Єрецький, В. Краєвський, Є. Перовський, Є. Пороцький, М. Скаткін, Г. Скобелєв, В. Швець	Рівні навченості школяра, що репрезентуються через його знання, уміння і навички: рівень усвідомленого сприйняття, запам'ятовування і відтворення; рівень застосування знань за зразком або у знайомих умовах; рівень творчого застосування знань у новій, раніше незнайомій учневі, ситуації
80-і роки XX ст.	Ю. Бабанський М. Сорокін	Навчально-пізнавальна діяльність учнів
	М. Ярмаченко	– Характер засвоєння навчального матеріалу (обсяг, повнота, правильність, точність знань, рівень їх осмислення, міцність засвоєння, системність, дієвість); – особливості виконання роботи – темп, старанність, вправність, бездоганне зовнішнє оформлення; – якість відповіді учня – обґрунтованість, логічність, послідовність викладу, ступінь самостійності у судженнях, культура мовлення
90-і роки XX ст.	М. Фіцула	Результати навчально-пізнавальної діяльності учнів
	І. Якиманська	Рівень засвоєння учнем предметних ЗУН, рівень опанування ним логічними операціями, способами і методами отримання знань
	В. Підласий, В. Харламов	Успішність учнів
	П. Підкасистий	Рівень засвоєння знань, умінь і навичок учнів, а також їх соціальний і психічний розвиток: розвиток мовлення, мислення, пам'яті, уміння застосовувати знання у стандартних і нових умовах, розв'язувати проблеми, а також сформованість мотивів навчання, моральних норм поведінки
	В. Львовський	Виявлення досягнутого рівня знань і характеристика процесу досягнення учнем цього результату
початок XXI ст.	В. Лозова, Г. Троцько	Навчальні досягнення учнів
	В. Краєвський, О. Хуторський	Компетентності учнів
	Chan S.-M.	Знання, уміння, навички, навчальні досягнення

	<p>Методичні рекомендації «Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи»</p>	<p>У рівень навчальних досягнень учнів враховуються:</p> <ul style="list-style-type: none"> – характеристики відповіді: правильність, логічність, цілісність, обґрунтованість; – якість знань; – сформованість загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; – рівень володіння розумовими операціями: аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, робити висновки, узагальнювати тощо; – вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези; – самостійність оцінних суджень
--	---	--

Джерело: Складено автором

Так, у 60-70-тих роках ХХ століття роботи П. Зеленського, О. Миролюбова, В. Цетлін та інших підкреслювали значення Постанови Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення вивчення іноземних мов» від 27 травня 1961 року та висвітлювали питання переходу від викладання іноземних мов на основі граматико- та лексико-перекладних методів до використання прямого та свідомо-практичного методів у середніх загальноосвітніх школах; напямів удосконалення програм з іноземних мов для середніх навчальних закладів, інтенсифікації застосування технічних засобів навчання, удосконалення планування та проведення факультативних занять з іноземних мов, організації контролю навчальних досягнень учнів з іноземних мов у середній школі.

На початку 60-х років посилення уваги до практичного оволодіння іноземними мовами з боку методистів суттєво змінило підхід до об'єктів контролю (Т. Передерій, Г. Рогова, Л. Садчикова). Все більше наголошувалось, що знання мовного матеріалу не може характеризувати успішність оволодіння мовами, тому деякі методисти пропонували визначити основними об'єктами навченості учнів мовленнєві уміння та навички. Із розвитком методики навчання усного мовлення, поступово формується і його контроль. Якщо раніше, перевірка засвоєння матеріалу була спрямована, переважно, на контроль і виправлення орфографічних, граматичних і фонетичних помилок, то в 60-і роки було запропоновано оцінювати і усне мовлення. Поряд з тим, основна увага також приділялася грамотності і коректності мовленню, а не вільності і спонтанності усного мовлення. Тенденції до формування і використання критеріїв оцінки усного мовлення знайшли своє відображення і в програмах та підручниках. Відповідно до проекту Програми Німецької мови (1965) учні, які закінчують середню школу, повинні були вміти: здійснювати повідомлення в межах встановленої тематики (не менше 20 речень) і вести діалог у рамках даної ситуації (7–8 реплік кожен). Увага, як і раніше, приділялася контролю рецептивних умінь. Говоріння перевірялося лише через монологічне мовлення [4, с. 5].

Таблиця 2

**Контроль рівня іншомовних навчальних досягнень учнів
у 60- х роках ХХ століття**

Об'єкти контролю	Форми і способи контролю	Види контролю
Програма для восьмирічної школи 1960 року		
Сформованість усних іншомовних умінь	Читання напам'ять віршів і прози, диктанти, безпере-кладне читання текстів, побудованих на відомому матеріалі («Шкільне приладдя», «Частини людського тіла» тощо)	Усний, письмовий
Програми середньої школи 1965, 1967 року		
Усне та писемне мовлення, аудіювання, читання зі словником і без нього	– Зробити повідомлення про факти у межах встановленої тематики (не менше 20 речень); – вести діалог за певною темою (14–16 реплік); – розуміти на слух монологічну промову з включенням незначної кількості незнайомих слів (130 слів за хвилину протягом 5 хвилин); – вміння читати без словника тексти, побудовані на знайомому матеріалі, у які включені 4–5% незнайомих слів; – уміння читати зі словником тексти з новою лексикою (не більше 12–14%); – вміння написати лист у межах програмної тематики	Усний і письмовий у межах програмної тематики
Підручники 60-х років		
Читання, самостійне читання, «підручникове» аудіювання, писемне і усне мовлення	Наявні вправи, спрямовані на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності, однак їх співвідношення залежить від концептуальних поглядів авторів підручника: – тексти А, В, С для засвоєння слів, для закріплення граматичних правил, для тренування у читанні; – вправи на підготовку до усного мовлення – таблиці, вправи на засвоєння поєднання слів; – включено перелік розмовних тем і відповідних комунікативних підготовчих вправ.	Усний і письмовий у межах програмної тематики

Джерело: Складено автором

Статус іноземної мови як навчальної дисципліни у середній школі протягом 70–80-х років минулого століття мало змінився порівняно із попереднім десятиліттям. Проте методика викладання як наука інтенсивно розвивається, зокрема, розробляються різні аспекти контролю рівня навченості учнів, питання функцій, видів і засобів контролю. У 70–80-х роках в Україні була проведена значна робота з впровадження у шкільну практику тематичної системи контролю й оцінювання успішності учнів, ширшого застосування усної й письмової перевірки. Звісно, що ці питання опосередковано знаходять відповідний відбиток у навчальних програмах. Так, програма для восьмирічної школи 1970 року побудована за принципами попередніх періодів. Основна увага в ній приверталася проблемі читання без словника і усному мовленню, тому й на розвиток відповідних умінь був орієнтований учень, а саме, він повинен уміти: робити невеликі усні повідомлення і вести бесіду по темах, запропонованим програмою, читати без словника тексти, що вміщують знайомий граматичний матеріал і не більше 4–6 незнайомих слів на 100 слів тексту, про значення яких можна здогадуватися за контекстом. Втім, починаючи з VII класу, вводиться читання текстів із застосуванням словника з метою вироблення навички самостійної роботи з текстом іноземною мовою.

У нормативних документах того періоду найактивніше декларується проблема навчання усного мовлення й читання. Так, лексичним мінімумом, закладеним у програму, є 800 слів, обсяг яких від V-го до VIII-го класу зменшується від 250 слів до 175. Програма спрямована на продуктивне використання учнем лексики та тільки тієї граматики, без якої неможливо обійтися [4, с. 5]. Тематика для розвитку усного мовлення і читання зберігає традиції попередніх років, зокрема вона будується переважно на творах, що описують життя в нашій країні. Методи засвоєння і контролю, переважно, залишаються традиційними: перевірка техніки читання і розуміння змісту тексту із словником і без нього (переклад), декламування віршів, відтворення діалогів.

В 70-х роках в Україні була проведена значна робота по впровадженню у шкільну практику тематичної системи контролю і оцінки успішності учнів, раціоналізації методів перевірки, ширшого застосування усної і письмової перевірки, методів графічної і тестової перевірки. Керуючись методичними листами Міністерства освіти України про тематичний облік знань, вчителі розробили дидактичні матеріали для контролю знань учнів з навчальних тем, використовуючи при цьому специфіку свого предмету, вікові особливості учнів та інші фактори [1, с. 127].

У новій програмі розгорнуто формулюються вимоги контролю до читання: 1) читати і розуміти тексти науково-популярної і суспільної літератури, побудовані на вивченому мовному матеріалі з включенням 4–

6% незнайомих слів, про значення яких можна здогадатися; 2) читати і розуміти зі словником стилістично нескладні тексти з науково-популярної, суспільно-політичної і художньої літератури, побудовані на вивченому граматичному матеріалі з включенням 6–7% незнайомих слів, зі швидкістю 1300 друкованих знаків за 1 академічну годину [5, с. 4]. Представлені вимоги передбачають підготовку учня до аудіювання через уміння читати іноземною мовою.

Таблиця 3

Контроль рівня іншомовних навчальних досягнень учнів у 70-х роках ХХ століття

Об'єкти контролю	Форми і способи контролю	Види контролю
Програма восьмирічної школи 1970 року		
Побудована за принципами попередньої програми. Особлива увага привертається читанню без словника та зі словником з метою вироблення навички самостійної роботи з текстом.	– Робити невеликі усні повідомлення і вести бесіду по запропонованим темам; – розуміти розповідь вчителя і оповідання у грамзапису, що мають 1–2% незнайомих слів; – читати без словника тексти, що вміщують знайомий граматичний матеріал і не більше 4–6 незнайомих слів на 100 слів тексту, про значення яких здогадуватися за контекстом; – читання напам'ять віршів; відтворення стандартних діалогів	Усний і письмовий в межах програмної тематики
Підручники 70-х років		
Читання без словника та зі словником, розуміння основної думки прочитаного без словника і розуміння повної інформації тексту, прочитаного зі словником. Знання з граматики	Уміння читати тематичний текст з повним його розумінням, уміння читати і перекладати. Відтворювати усно значні за обсягом тематичні повідомлення. Граматичні уміння: відмінювання дієслів, вставлення пропущених дієслів у форму, що вивчається	Усний і письмовий у межах програмної тематики з переважанням відтворення

Безумовним досягненням розвитку науки у цей період стало те, що вперше об'єктом контролю засвоєння іноземних мов визначаються мовленнєві уміння, що забезпечують правильність інформації і коректність її передачі. Зокрема, критеріями визначення рівня сформованості монологічного мовлення стали «1) зміст, що відповідає темі або ситуації; 2) кількість фраз на основі засвоєних моделей; 3) різноманіття моделей» [2, с. 24].

У зв'язку з переходом на трирічну початкову освіту і початком вивчення іноземних мов з IV-го класу у 1980 р. вводиться нова навчальна програма [6, с. 2]. Згідно з нею зменшуються вимоги до рівня володіння іноземними мовами. Основною метою навчання нова програма передбачає

закладення основ практичного оволодіння іноземними мовами, а саме оволодіння усним мовленням, контролюється рівень запам'ятовування учнем граматичних структур. Фактично контроль рівня навчальних досягнень у контексті такого підходу часто носив механічний характер. У цей період здійснено перші спроби окреслити у підручнику основні критерії рівня сформованості в учнів різних видів іншомовної комунікативної діяльності. Основним прийомом контролю діалогічного мовлення є бесіда по ситуації. Основними показниками сформованості діалогічного мовлення учня виступали: відповідність бесіди заданій ситуації; кількість реплік, включаючи фрази, побудовані за моделями і зразками мови, що вивчається; наявність у репліках фраз, які стимулюють співрозмовника до продовження розмови. До найбільш ефективних прийомів контролю розуміння повідомлення на слух відносяться: переказ рідною мовою, відповіді на запитання, знаходження серед серії тверджень того, яке відповідає змісту почутого. Крім того, опосередкованим показником розуміння змісту визнано швидкість читання, однак він не може застосовуватися в усіх класах.

Таблиця 4

**Контроль рівня іншомовних навчальних досягнень учнів
у 80-х роках ХХ століття**

Об'єкти контролю	Форми і способи контролю	Види контролю
Програма середньої школи 1980 року		
Говоріння (діалогічне і монологічне) та аудіювання Читання.	Уміння вести бесіду, використовуючи питання і репліки на основі програмного мовного матеріалу (не менше 6 реплік). Уміння без попередньої підготовки логічно і послідовно висловитися за ситуацією, підготувати усне повідомлення, передати основний зміст почутого і прочитаного за запропонованою тематикою з висловленням власного ставлення (10 фраз). Уміння розуміти на слух мовлення у нормальному темпі до 2 хвилин. Уміти здобувати основну інформацію без словника із нових адаптованих текстів науково-популярного і суспільно-політичного характеру, що включають до 2% незнайомих слів зі швидкістю 400 друкованих знаків на хвилину; Уміти здобувати повну інформацію із нових адаптованих текстів за допомогою словника, які вміщують до 4% незнайомих слів зі швидкістю 1500 друкованих знаків за годину.	Усний і письмовий у межах програмної тематики
Підручники 80-х років		
Аудіювання, говоріння	Діалогічне мовлення: відповідність бесіди запропонованій ситуації; кількість реплік,	Усний і письмовий у

(діалогічне і монологічне)	включаючи фрази, побудовані за моделями і зразками мови, що вивчається; наявність у репліках фраз, які стимулюють співрозмовника до продовження розмови. Аудіювання: переказ рідною мовою, відповіді на запитання, знаходження серед серії тверджень того, яке відповідає змісту почутого.	межах програмної тематики
----------------------------	---	---------------------------

Кінець 80-х років для Українського державотворення був визначальним періодом. Т.зв. «перебудова» суспільного ладу, політика часткової відкритості викликала цікавість до життя за кордоном, тим самим з'явилася природна мотивація до вивчення іноземних мов. Пріоритетними навичками стають комунікативні навички. Отримує подальший розвиток ідея особистісно орієнтованого навчання, значна увага приділяється психології навчання, закладаються підвалини до розробки нетрадиційних методів навчання іноземних мов.

Контроль рівня навчальних досягнень учнів відображає ефективність навчального процесу у цілому. Саме чітко налагоджена система контролю забезпечує перевірку, оцінку, облік, аналіз необхідної інформації про процес і результати учіння. Контроль, виступаючи компонентом навчального процесу, являє собою систему як сукупність об'єктів, методів, засобів і видів перевірки результатів навчальної діяльності учнів. У контексті досліджуваної теми зазначимо, що контроль визначався в залежності від цілей і методів викладання іноземних мов.

Відповідно, зміст контролю постійно уточнюється: у 60-і роки – це характеристика якості знань учнів; у 70-і роки – це визначення рівня навченості школяра, що репрезентується через його знання, уміння і навички; у 80-і роки – це контроль за навчально-пізнавальною діяльністю учнів; у 90-і роки – контроль і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, контроль успішності учнів, на початку XXI ст. – контроль (оцінка) навчальних досягнень учнів, оцінка компетентностей учнів.

Аналогічно, об'єкти контролю протягом 60–80-х років XX ст. змінювалися від визначення рівня сформованості мовних навичок і мовленнєвих умінь до уміння здійснювати комунікацію іноземною мовою. Так, в 60-х роках XX століття контролювалися сформованість усних іншомовних умінь, аудіювання, читання зі словником і без нього, а також читання, самостійне читання, «підручникове» аудіювання, писемне і усне мовлення. У 70-х роках XX століття окрім вищезазначеного, контролювалися також знання з граматики та навички самостійного читання без словника та зі словником, розуміння основної думки прочитаного. У 80-х роках XX століття ще одним об'єктом контролю стає аудіювання, робиться спроба контролювати комунікативні навички: діалогічне і монологічне мовлення, переказ, уміння вести бесіду тощо.

Таким чином, бачимо, що у період 60–80-х років ХХ століття основними об'єктами контролю у навчанні іноземної мови були знання і сформовані на їх основі мовні навички, а також мовленнєві вміння. У зв'язку з переорієнтацією навчання іноземних мов на іншомовну комунікативну освіту, де головним завданням є формування міжкультурної комунікативної компетентності, рівень володіння цією компетентністю і стає основним об'єктом контролю. Контроль рівня розвитку міжкультурної комунікативної компетентності охоплює всі її компоненти і складові: мовні, комунікативно-поведінкові, соціокультурні та ін., тобто включаючи все те, що входить у поняття культури іншомовного спілкування. При цьому в процесі контролю рівня володіння мовою слід орієнтуватися не на абсолютну, а відносну правильність мови, тобто досягнутий рівень комунікативної компетентності, слід оцінювати незалежно від кількості мовних помилок, а в залежності від успішності вирішення поставленої комунікативної задачі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буханевич Н. В. Сучасні методи контролю та оцінки знань школярів / Наталія Віталіївна Буханевич // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія: [зб. ст.] / РВНЗ «Кримський гуманітарний університет». – Ялта, 2007. – Вип. 14. – С. 126–130.
2. Контроль речевых умений в обучении иностранным языкам в средней школе / ред. В. С. Цетлин. – М. : Просвещение; 1970. – 119 с.
3. Львовский В. А. Психологические требования к контролю и оценке знаний учащихся на основе решения системы задач: Автореф. дис. канд. псих. наук, 19.00.07. / В. А. Львовский. – М., 1988. – 18 с.
4. Программы средней школы на 1964/65 учебный год: иностранные языки. 9–11 классы. М. : Просвещение, 1964. – 24 с.
5. Программы средней школы на 1970/71 учебный год: иностранные языки. 9–10 классы. – М. : Просвещение, 1970. – 30 с.
6. Программы восьмилетней и средней школы (действующие): иностранные языки. – М. : Просвещение, 1980. – 81 с.
7. Репко І. П. Організація контролю за навчальною діяльністю учнів народних шкіл України у другій половині ХІХ століття / Інна Петрівна Репко. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки – Житомир, 2008. – 265 с.